

ОАІ ДАӨЕ×Í² ÇАÑААÈ ДІ ÇАÈӨЕӨ АОА²ЕÜÍ Î - ААЕӨÇ²

Розглянуто основні засади розвитку вугільної галузі. Визначено передумови зміни обсягів споживання вугілля у світовому господарстві. Окреслено основні тенденції функціонування вугільної галузі в Україні.

Basic principles of development of coal industry are considered in the article. Pre-conditions of change of volumes of consumption of coal are marked in a world economy and outlined basic tendencies of functioning of coal industry in Ukraine.

Невід'ємним компонентом сталого соціально-економічного розвитку кожної країни є питання забезпеченості її основними видами паливно-енергетичних ресурсів. Звичайно, не всі країни містять у своїх надрах у достатніх для внутрішнього споживання обсягах стратегічні енергоресурси (багато країн отримує їх шляхом імпорту), проте усі змушені максимально раціоналізувати їхнє споживання і забезпечити доступність на перспективу. До стратегічних енергоресурсів належить вугілля, яке, володіючи унікальними фізико-механічними і хімічними властивостями, протягом багатьох століть служить суспільству важливим органічним видом палива.

Вагомий внесок у розвиток вугільної галузі зробили такі науковці, як: О. Амоша, О. Власюк, Ю. Гавриленко, І. Луніна, С. Некрасов, В. Попов, Л. Стариченко, О. Стогній та ін. Проте доробок науковців не вичерпує потреби у дослідженнях специфіки функціонування вугільної промисловості в сучасних умовах.

Метою статті є дослідження теоретичних засад щодо особливостей розвитку вітчизняної вугільної галузі.

У господарській діяльності споживають кам'яне вугілля, антрацит (вугілля з найвищим ступенем вуглецю – 95–96%), буре вугілля, або лігніти, і торф. Найчастіше використовують кам'яне вугілля, яке поділяється на енергетичне, сферою застосування якого є енергетика, побут, хімічна промисловість, та коксівне, яке використовується винятково у металургії.

Одним із найперспективніших вважається використання вугілля на основі гідрогенізації (метод отримання з твердого палива синтетичного рідкого палива) для виробництва рідкого та газоподібного палива. Лігніти і торф використовують переважно у побуті та на місцевих теплових електростанціях. Європейський досвід показує, що в сучасних умовах використання бурого вугілля в енергетиці може бути рентабельним лише при його спалюванні поблизу вугільних кар'єрів, що позбавляє витрат на транспортування (цей досвід використовується також на Кансько-Ачинському родовищі в РФ, Екібастузському – у Казахстані та інших родовищах лігніту) [1, с. 86].

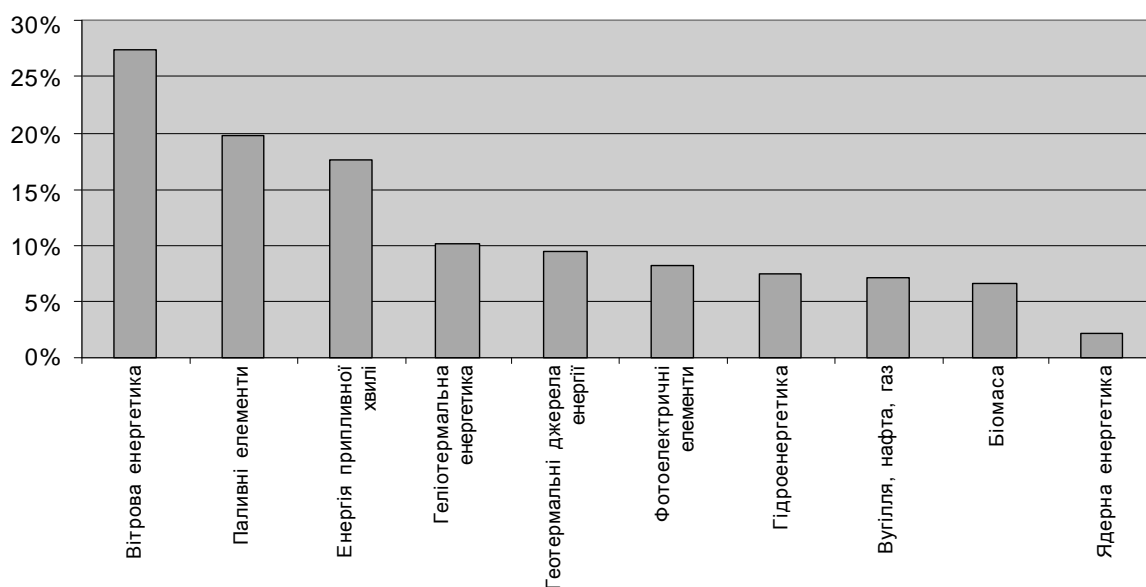
Незважаючи на те, що нині вугілля за значущістю поступилося місцем найголовнішому енергоресурсу – нафті та газу, споживання його у світовому господарстві постійно зростає, що пов'язано із невпинним зростанням цін на вуглеводневі джерела енергії; потребою у виробництві більших обсягів електроенергії на обігрів чи охолодження, спричинену зміною кліматичних умов у багатьох країнах; покращенням соціально-економічних умов у багатьох раніше депресивних регіонах.

О. С. Власюк зазначає: «... загалом промисловий видобуток вугілля здійснюють понад 50 країн світу, а споживають – понад 70 країн (родовища вугілля виявлено більш як у 90 країнах світу)» [1, с. 86]. На міжнародному вугільному ринку за різними оцінками сьогодні працює близько 140 активних виробників [2; 3].

За оцінками експертів Комітету з енергетики ООН, вугілля забезпечує близько 27% усього світового виробництва енергії, займає друге місце (24%) у світовому балансі після нафти (39%) і домінує у видобутку електроенергії (34–40%) [4]. Загальні світові обсяги видобування вугілля щороку зростають

в середньому на 4,5%. Простежується цікава двостороння тенденція: в країнах, що розвиваються, особливо в Китаї (світовий лідер із споживання вугілля) – висхідна динаміка споживання вугілля, а у більшості передових країнах світу вже протягом кількох десятиліть вона є спадаючою. Натомість в останніх відбуваються такі процеси, що визначають формування паливно-енергетичного балансу на довгострокову перспективу [5, с. 9, 10]:

1. Значне зростання наукових розробок, особливо серед нових напрямів розвитку енергетики. Вагомим підтвердженням цього є зростаючі темпи подання патентних заявок у Європейський патентний офіс (рис. 1).

Рис. 1. Середні річні темпи приросту заявок, що були подані до Європейського патентного офісу протягом 1998–2009 рр. за напрямками енергетики

Джерело: складено автором за даними [6].

2. Розвиток і використання екологічно чистих енергетичних технологій. Спалювання вугілля призводить до викидів значних обсягів парникових газів, відтак країни, де першочерговими пріоритетами є здоров'я населення та екологія, на перспективу будуть зменшувати використання вугілля, незважаючи на його цінову привабливість, та оснащувати виробництво сучасними інноваційними технологіями. Такі прогнози також оголосили у звіті Міжнародної енергетичної агенції за 2010 р. «Перспективи енергетичних технологій: сценарії і стратегії до 2050 року» [7].

3. Перехід народного господарства із «сировинної економіки» до «інноваційної економіки», чи «економіки знань», що базується на інтелектуальних наукоємких ресурсах і технологіях? та перетворює знання на основний фактор розвитку.

Важливо зазначити, що протягом останніх 50 років у багатьох країнах Європи вугільна галузь зазнала суттєвої реструктуризації. Однак різні можливості в економічному, фінансовому, політичному, геологічному, технічному та соціальному аспектах змушували їх підбирати індивідуальні організаційно-економічні механізми щодо розвитку галузі та збереження енергетичної безпеки. Підсумовуючи шлях їхнього розвитку, можна виокремити такі основні проблемні блоки:

– необхідність пом'якшення соціальних наслідків. Владні структури багатьох країн були змушені оперативно забезпечити альтернативними робочими місцями скорочених із закритих шахт працівників, враховуючи їх вузькоспеціалізованість та часто непридатність до інших видів діяльності. Особливо важливим також було погашення соціальної напруги, яка панувала у монопромислових районах і містах, де вугільне підприємство часто було основним роботодавцем, забезпечуючи не лише робочі місця, а й більшість соціальних і культурних послуг населення, відповідно, формуючи їхню купівельну спроможність [8, с. 15];

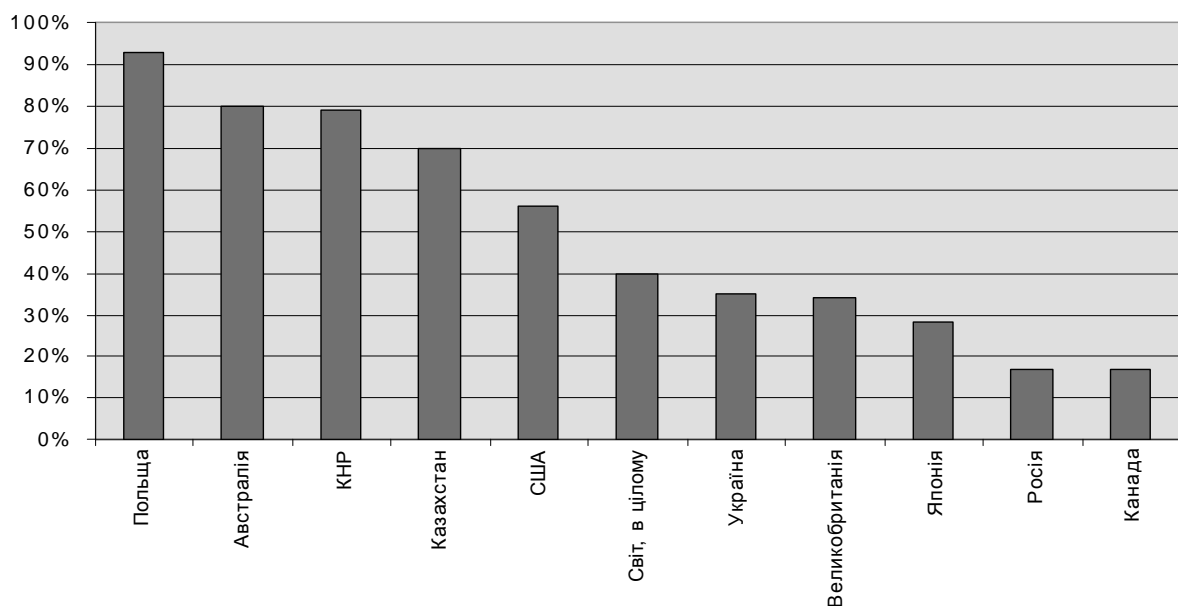
Теоретичні засади розвитку ...

– позбавлення державних субсидій і необхідність залучення коштів у реалізацію проектів «нової» інфраструктури. Процес реструктуризації галузі доволі капіталомісткий і потрапив під значну залежність від прямих іноземних інвестицій, особливо у східноєвропейських країнах;

– відсутність адекватної інформації щодо подальших напрямів політики реструктуризації. Найбільш чутливі до таких структурних змін суспільні групи страждали від перебування в інформаційному вакуумі внаслідок відсутності точної інформації про стан розвитку галузі, можливості та перспективи. Звільнені працівники, які володіли доступом до інформації та допоміжних послуг (сприяння зайнятості, перекваліфікація), мали вищі показники повторного працевлаштування, ніж ті, хто звернувся за такими послугами через тривалий час після втрати робочого місця [8, с. 17].

Сьогодні функціонування вугільної галузі в Україні характеризується двома суперечними тенденціями:

1. Вугледобування є базовою галуззю вітчизняної енергетики, забезпечуючи 35% виробництва електроенергії (рис. 2), а також 4,1% від загальних обсягів реалізованої промислової продукції. Крім того, особливо відчутним є її соціальне значення, оскільки вона безпосередньо забезпечує близько 250 тисяч робочих місць із вищою за середню заробітною платою [9; 10].

Рис. 2. Частка вугілля у виробництві електроенергії у різних країнах світу в 2010 р.

Джерело: [9].

2. З іншого боку, вугільна галузь не поповнює бюджет, а навпаки – обтяжує його субсидуванням, а також, внаслідок давно застарілої матеріально-технічної бази, створює умови підвищеної небезпеки для робітників і справляє негативний вплив на екологію.

На Європейському континенті Україна займає друге місце після Польщі з видобування кам'яного вугілля (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші виробники кам'яного вугілля в Європі 2010–2011 рр. (млн. т)

Країна	2010 р.	2011 р.
Польща	76,6	76,3
Україна	54,4	61,8
Великобританія	18,4	18,3
Німеччина	14,1	13,0
Чехія	11,4	11,3
Іспанія	8,4	6,6

Джерело: [10].

Відчутна стагнація вугільного сектору економіки України сьогодні вимагає ґрунтовних досліджень теоретичних та прикладних аспектів щодо покращення функціонування вугільної галузі у розвинених економіках, позитивний досвід яких сприятиме розробленню організаційно-економічних заходів щодо активізації розвитку вітчизняної вугільної галузі. Проте не кожен ефективний закордонний механізм може бути апробованим на сучасному «українському ґрунті», оскільки кожній країні властиві певні особливості, обумовлені її соціально-економічним розвитком, наявністю енергоресурсів, інституційним забезпеченням і державним регулюванням, політикою енерговиробництва і споживання, структурою інвестицій, а також рівнем інтеграції з підприємствами суміжних галузей-споживачів вугільної продукції.

Література

1. Власюк О. С. Вугілля як стратегічна енергетична перспектива України / О. С. Власюк, Д. К. Прейгер // *Стратегічні пріоритети*. – 2008. – № 4. – С. 85–95.
2. Лунина І. Реструктуризація угольної промисловості: європейський опыт и ситуація в Україні / І. Лунина, К. Хиршхаузен // *Вопросы экономики*. – 1998. – № 5. – С. 53–65.
3. Попов В. М. Социальные инвестиции в реструктуризацию угольной отрасли России: опыт, проблемы, перспективы / В. М. Попов, А. М. Гаркавенко // *Уголь*. – 2007. – № 3. – С. 19–21.
4. Щодо сприяння модернізації вугільної промисловості в процесі структурної трансформації економіки старопромислових регіонів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dn.niss.gov.ua/articles/467/>.
5. Некрасов С. А. Экономические механизмы устойчивого развития угольной отрасли на основе инновационных ресурсосберегающих технологий : автореферат дис. ... канд. экон. наук : 05.02.22 / С. А. Некрасов. – М., 2012. – 29 с.
6. Європейський патентний офіс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epo.org/index.html>
7. Перспективи енергетичних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iea.org/techno/etp/etp10/Russian_Executive_Summary.pdf
8. Програма підтримки вугільного сектору – Контракт ЄС 2008/141-542 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ua-energy.org/.../C1_06_KII_Report_UKR.
9. Чень Цянь. Экономическое обоснование роли угля в обеспечении эффективного использования ресурсного потенциала ТЭК : автореферат дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Чень Чень. – М., 2011. – 26 с.
10. ДТЕК 2011. Эра роста. Годовой отчет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dtek.com.